

JAN ZOUHAR

TRADICE JAKO SOCIÁLNÍ INFORMACE

Pojem tradice má řadu významů. Zde hovoříme o tradici jako složce kultury, která významně spolupůsobí při předávání zkušeností a informací, a značnou důležitost má při potvrzování kontinuity daného společenství. Oblast jejího působení je značně rozsáhlá, zahrnuje výrobu, vědu, techniku, lidovou kulturu, náboženství, filozofii, týká se celého životního způsobu lidí, jejich myšlení a jednání. Jako souhrn ustálených složek vědomí, jako poznání obecného významu, dostupné a srozumitelné pro příslušníky dané pospolitosti, zabezpečuje sled generací, jejich návaznost, vytváří podmínky pro styk, vzájemné chápání a určité formy spolupráce v různých oblastech lidské aktivity. Mluvíme-li o tradici, máme na mysli to, co přetrvává, co se nemění, co je spojeno s minulostí. Sémanticky proti tomu stojí hledisko změny, inovace, modernosti.

Pojmy tradice a tradičnost používáme, když chceme vysvětlit uchování a opakování určitých struktur chování a jednání i vzorů myšlení několika pokoleními či v delším časovém období v rámci daného společenství a určitých skupinách nebo regionech. I v běžné mluvě často říkáme, že něco má tradici, abychom podpořili význam či váhu dané akce, události a postupu. Na druhé straně však termín „tradiční“ může být a také je užíván v negativním slova smyslu, zejména, když chceme podepřít a zvýraznit stanovisko moderní, současné, když prosazujeme změnu. Tradice se dovolávají minulosti, minulých událostí, dříve existujících společenství, vycházejí z toho, že to, co se dělá teď a co se bude dělat zítra, si bere vzor z minulosti. V běžném vědomí není z obsahového hlediska v tradičních názorech obsaženo racionální zdůvodnění, nýbrž spíše „empirická technologie“, projevující se například ve stereotypech. Tyto názory vystupují jako vzory následování pro toho, kdo má vědět, jak je povinen jednat, dělat to, co se dělat má.

Vzniká otázka, zda je problém tradice v dnešním světě vůbec aktuální, zda je stále potřebný mechanismus předávání, přebírání a reprodukce předchozích, dosavadních struktur, hodnotových systémů, vzorců chování a jednání. Nejde dnes skutečně spíše o jejich překonávání a rozchod s nimi, o vytváření skutečně nových „paradigmat“? Výzvy k přehodnocení všech hodnot zaznívaly ovšem v evropské kultuře několikrát (renesance, osvícenství, konec 19. století), a přesto

tuto kulturu vnímáme většinou jako kontinuum. Je dnešní výzva skutečně tak jiná, zásadnější než všechny předchozí? Řečeno ještě jinak: Znamená nesporný moment přeryvu, negování dosavadního stavu skutečné popření tradice vůbec, znamená zpochybnění logocentrismu a antropocentrismu dosavadní evropské racionality skutečný rozchod s určitou tradicí evropské kultury? Nebo je tomu tak, že nedorozumění v přístupu k tradici je způsobeno i tím, že o světě, o našem vztahu k němu či našem místě v něm začínáme jinak hovořit? Radikální proměna způsobu jazykové komunikace navozuje dojem totální inovace celé struktury lidského světa, zvláště přijmeme-li stanovisko, které ontologizuje jazykovou skutečnost.

Odmítnutí karteziánské racionality vede u některých myslitelů (například u H.-G. Gadamera) až k pojetí, v němž představuje tradice „jakožto hermeneutická ontotvorná kategorie ‚dialektický‘ způsob dějinnosti, který umožňuje smysluplné zprostředkování mezi minulostí a přítomností, a propůjčuje tak rozumění, této údajně podstatné vlastnosti lidské existence, jeho historický a konkrétní charakter“. (Hroch, J.: *Praxe a tradice*. Academia, Praha 1989, s. 133.)

Zvláštní místo má v kontextu našich úvah o tradici jako nositelce sociální informace věda. Zkoumání vývoje vědy a v návaznosti na to proměn celkového duchovního klimatu doby se stalo v našem století předmětem mnoha prací (Bachelard, Kuhn, Lakatos, Prigogine aj.), které konstatují změny paradigmát, protiklad vědy klasické a současné, permanentní revoluci ve vědách 20. století, potřebu nové racionality, nový duch vědy. Radikální pohled na tyto otázky představuje například postmodernismus, který zpochybnil legitimitu univerzálních názorů fragmentárního původu, přehodnotil schéma subjekt — objekt a schéma celek — část. Interpretativní revoluce se snaží účtovat s dominantními schématy moderní doby, která se u nás začínala prosazovat v devadesátých letech minulého století, vede k pokusům o novou univerzalitu — univerzalitu celistvosti pojeté jako množství rovnoprávných částí. Zásadní proměna vědy je vztahována na kulturu jako celek.

Vztah vědy a kultury k tradici je přitom chápán různě. Soudobá teorie vědy poukazuje při zkoumání dějin vědy spíše na prvky diskontinuitní. Termínem vědecká revoluce se označují takové změny, která představují radikální rozchod s dosavadním způsobem myšlení a současně konstituování zcela nových vzorů. Toto pojetí, které vzniká na základě analýzy vývoje přírodních a technických věd, je ovšem přenášeno nejen na vědu vůbec, ale také na celou oblast kultury. Přitom je zřejmé, že existují vědní disciplíny, které zachovávají svou vnitřní kontinuitu, mnohdy dokonce jako jednu z podmínek fungování. Kultura jako celek pak mechanismus udržování tradice a její funkce přímo vyžaduje.

Na jeden z aspektů vztahu k tradici upozornila Jaroslava Pešková, když připomněla, že tradice je mimo jiné manipulovatelný vztah, že je to obraz minulosti ochuzený, vypreparovaný, stylizovaný. Tradice není věda, je však nutným kontextem i vědy. „Právě jako instrument je tradice funkční, vytváří sounáležitost generací i rozmanitých skupin a vrstev...Je vždy důležité tradici „mít“ jako nástroj, ale nikoli „být“ v zajetí tradice.“ (Pešková, J.: *Tradice a budoucnost*. Dějiny a současnost 1990, 3, s. 3.)

Jaké tedy má v nových souvislostech, v atmosféře bodu obratu, historického zlomu tradice místo a funkci? Pouze připomínám varování, které bylo ve vztahu rozchodu s tradicí a poruch identifikace vysloveno Konrádem Lorenzem v jeho práci 8 smrtelných hříchů. Nelze přejít, že tradice je přirozenou součástí informační paměti. Ostatně i vztah postmodernismu k tradici je dvojaký — na jedné straně chce být rozchodem s dosavadní tradicí evropského antropocentrického a logocentrického racionalismu, na straně druhé si je dobře vědom přítomnosti tradice a jejích funkcí v narativním poznání a v našem běžném jednání.

Když uvažujeme o tom, co pro nás znamená tradice jako informační paměť, je třeba si uvědomit některé obecné momenty fungování tradice. Tradice v prvé řadě funguje jako kontext. Během svého života vstupujeme do mnohých souřadnic. Mají různou povahu. V určitých situacích se vyžaduje určité chování, v určitých skupinách (rodina, kolektiv, přátelé) se předpokládá určitý typ vztahů, seznamujeme se s určitou nutnou sumou poznatků, mluvíme určitým jazykem. Většinu těchto aspektů našeho života si nemusíme neustále zdůvodňovat a obhajovat, jsou zde a my jsme jejich součástí. Tradice zde vystupuje jako vědomí souvislosti, jako sdělení o smyslu a významu.

Za druhé vystupuje tradice jako konsensus. Pokud je vyhlášen princip plurality názorů, oprávněnost mnoha výkladů, je současně potřebné porozumění, dialog. Nejenom ve vědě, ale také v ostatních oblastech kultury je dialog a následný konsensus nutnou podmínkou jejich fungování a dalšího rozvoje. Porozumění neznamená ztotožnění. Předpokládá však pochopení partnerových východisek a závěrů, vědomí souvislostí, vědomí celku, vědomí odpovědnosti. Ve zvláštním smyslu je tradice vlastně jedním ze způsobů legitimizace, kdy se shodneme na určitém stanovisku, respektive jej akceptujeme, protože vzniklo v minulosti a prokázalo tehdy, respektive opakovaně svou funkčnost a oprávněnost, nebo je spojeno s určitou autoritou. Můžeme snad jinak říci, že jsou to kritéria přijatá v sociálním okruhu účastníků rozpravy (Lyotard).

Tradice je za třetí potenciálem. Nepůsobí pouze aktuálně, ale existuje i potenciálně, latentně. Události, jevy, struktury a myšlenky dávno minulé mohou být v určitou, pro ně vhodnou dobu aktualizovány, znovu vyloženy, mohou často překvapivě silně opět působit, někdy ovšem transformovány a se změněným významem než původně. S tradicí musíme v tomto smyslu počítat, může být využita pozitivně, může však působit i negativně. To je snad jeden z důvodů, proč bývají kolem tradice rozpaky, nedorozumění, nesouhlas. Tradici však nelze vyřadit proklamací. Je ambivalentní, jak o tom svědčí ostatně i některé soudobé sociokulturní procesy.

Prostor pro uplatnění tradice vzrůstal a vzrůstá zřejmě v podmínkách zvětšení izolace určitých společenství případně v obdobích ohrožení těchto společenství a jejich zlomových situací. Na jedné straně by se mohlo zdát, že se nyní díky danému způsobu života, daným technologickým postupům v oblasti materiální výroby a vzrůstající dynamice jejich změn, díky působení masových sdělovacích prostředků, modernizaci školní a výchovné činnosti, unifikaci a komputerizaci kultury možnosti tradice jako prostředníka zkušeností mezi generacemi i v rámci generace značně zúžily. Na straně druhé však zkušenosti dostatečně přesvědčují

o tom, že se hledisko tradice stále významně spolupodílí jako činitel při výběru, hodnocení, přijetí či odmítnutí informací a zkušeností. Unifikace kultur podporovaná masovými médii vyvolává pro mnohé překvapivé, v zásadě však pochopitelné obranné reflexy, projevující se v tradicionalismu, ochraně parciálních, národních, regionálních, lokálních specifik. Tak i proměny současné střední a východní Evropy vyvolaly často nečekané návraty do minulosti, spojené s hledáním a potvrzováním identity národních a státních společenství.

DIE TRADITION ALS DIE SOZIALEN INFORMATION

Die Tradition ist ein Teil der Kultur, der bei der Übergabe von den Erfahrungen und Informationen wesentlich mitwirkt und die Kontinuität der Gemeinschaft bestaetigt. Sein Wirkungsbereich ist umfangreich und in seinem Rahmen werden die Bedingungen fuer gegenseitiges Verkehr, Verständnis und Verständigung gebildet. Fraglich aber bleibt heutiger Gestalt des Mechanismus fuer die Über- und Weitergabe , sowie auch für die Reproduktion von bestehenden Strukturen, Wertsystemen und Handlungsmuster.